

Marina Švaglič*

Naše izkušnje v gradnji govora in jezika pri otrocih z znaki avtizma

Govor se razvija postopno v prvih petih letih otrokovega življenja, gradnja jezika pa traja veliko dlje. Nekateri otroci se rojevajo brez sposobnosti senzornega in receptivnega jezikovnega razvoja. V to skupino uvrščamo tudi otroke z znaki avtizma, težavnost motnje pa je različna in je pri vsakem otroku stopnja oškodovanosti drugačna. Poleg težav v govorno-jezikovni kompetenci imajo otroci tudi težave v razumevanju govora drugih ljudi, razumevanju gest in obrazne mimike, ter niso sposobni prepoznati govornice telesa. Otrok, ki ima velike govorno-jezikovne težave, je otrok z velikimi težavami v komunikaciji.

V Sloveniji ni specializirane ustanove za vzgojo, izobraževanje in rehabilitacijo otrok z znaki avtizma. Otroci dobijo diagnozo precej zgodaj, ali pa je postavljen sum na avtizem (to je ponavadi med drugim in tretjim letom), vendar še dolgo niso predstavljeni Komisiji za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami. Otroci z izgubo sluha, vida in fizično ovirani otroci so takoj po predstavitvi Komisiji usmerjeni na rehabilitacijo ter vzgojo in izobraževanje v specializirane ustanove. Otroci z bolj ali manj izraženimi znaki avtizma lahko obiskujejo redne vrtce, imajo dodatno logopedsko obravnavo, ali pa se vključujejo v razvojne vrtce, ki so pravzaprav namenjeni otrokom z mentalno retardacijo, cerebralno paralizo in/ali z drugimi težjimi oblikami razvojnih motenj. V teh vrtcih se izvajajo vzgojno-izobraževalni in rehabilitacijski programi v manjših skupinah (do 6 otrok), programe pa izvajajo defektologi. Poleg defektologov je otrokom v pomoč pomočnica vzgojiteljice, ki aktivno sodeluje v vzgojno-izobraževalnem procesu. Problem nastane, ko se otrok z znaki avtizma približa sedmemu letu starosti; tedaj je potrebno poiskati ustrezno izobraževalno ustanovo.

Kadar imajo otroci z znaki avtizma znižane intelektualne sposobnosti, so usmerjeni v šole s prilagojenimi programi ali v OVI-programe. Poseben problem so otroci, ki nimajo znižanih intelektualnih sposobnosti, vendar imajo izražene znake avtizma, nerazvit govor in jezik, slabo razvite socialne in komunikacijske veščine... Za takšne otroke so predvideni programi rednih osnovnih šol ob dodatni pomoči, ali pa programi rednih osnovnih šol s prilagoditvami v izvajanju. Komisija za usmerjanje izbira optimalno rešitev za vsakega otroka posebej, izbira optimalni program in daje priporočila za dodatno strokovno pomoč, ki jih ustanove morajo upoštevati.

V naši ustanovi smo pred petimi leti odprli predšolski oddelek za otroke z nerazvitim govorom. Pobudo za to so dale kolegice logopedinje, ki na svojem oddelku letno obravnavajo več kot 300 otrok. Od teh več kot 20 otrok nima razvitega govora. (Ni nepomembno dejstvo, da smo le ena od ustanov na področju Ljubljane, ki izvaja logopedsko obravnavo otrok, kar pomeni, da je otrok z zaostankom v razvoju govora in jezika gotovo veliko več.) Še en zelo pomemben razlog za odpiranje oddelka za intenzivno govorno

* Marina Švaglič, prof. def. - logopedinja, učiteljica v Zavodu za gluhe in naglušne Ljubljana

obdelavo otrok je bil ta, da za te otroke ne obstaja ustanova, ki bi izvajala intenzivni predšolski in osnovnošolski program gradnje govora in jezika.

Stopnje zaostanka v razvoju govora in jezika so različne, prav tako vzroki za njihov nastanek.

Jeseni 1997 so bili ustvarjeni predpogoji za kvalitetno vsakodnevno obdelavo skupine šestih otrok, pet dečkov in ene deklice, ki so zaradi različnih vzrokov imeli izrazit izpad na področju govora in jezika. Njihova starost je bila od 5 - 7 let. Vsi so do tedaj obiskovali redne vrtce, vsakih 14 dni so imeli logopedsko obravnavo v naši ustanovi. Niti en otrok do tedaj ni bil predstavljen Komisiji za kategorizacijo, sedanji Komisiji za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami. Samo en deček je imel diagnozo 'avtistično vedenje z nerazvitim govorom', pa še ta ni bila postavljena v Sloveniji. Večina otrok je do tedaj bila defektološko vodena na MHO zdravstvenega doma Center pri mag. Branki Jurišič. Nekateri od njih so obiskovali program psihomotorike, ki ga je vodil prof. Matevž Petelin, motopedagog. Odločili smo se, da vse kvalitetne programe združimo pod eno streho, na predšolskem oddelku naše ustanove, tako da z otroki lahko delamo v optimalnih pogojih in optimalnem času za rehabilitacijo. Vodenje in nadzor nad rehabilitacijo je prevzel strokovni tim Zavoda. Vse aktivnosti so se z otroki izvajale dopoldne, za razliko od prej, ko so bile zanje pomembne aktivnosti (logopedska, motopedagoška, defektološka obravnavo) predvsem v popoldanskem času, torej tedaj, ko so otroci največkrat že utrujeni in nezbrani. Prihod k strokovnjaku v popoldanskem času je vezan na prosti čas staršev, njihove službene obveznosti in včasih tudi na prometne zagate.

Optimalen čas za obdelavo so otroci preživeli v rednih vrtcih na različne načine. Pogosto so otroci z nerazvitimi socialnimi veščinami, slabo razvitim govorom in jezikom v rednih vrtcih izolirani (sami se poredko vključujejo v skupino vrstnikov). Programe so v veliki skupini otrok zelo težko osvajali. Zelo težko so dobili potrditev svoje uspešnosti in so zato razvili svoj sistem, kako privabiti pozornost vzgojiteljice in skupine. Glavni si lahko tudi, če si "poreden".

Na nekem sprehodu v Tivoliju je naša skupinica srečala bivšo skupino iz vrtca enega naših. Vsi otroci iz velikega vrtca so onemeli in ni bilo videti niti trohice navdušenja nad srečanjem. Očitno je bilo, kako slabi so bili njihovi medosebni odnosi in komunikacija. Verjetno se je na vse načine boril za ljubezen in naklonjenost skupine, ki ni mogla razumeti njegovih potreb, ker jih je izražal na neadekvaten način.

Zelo pogosto se o teh otrocih v rednih vrtcih govori kot o agresivnih, hiperaktivnih in težko vodljivih. Prav hiperaktivnost, impulzivnost in težave s pozornostjo so resno vplivale na njihove kognitivne sposobnosti in pripravljenost za učenje. Težave so se kazale na področju motorike, grafomotorike, časovne in prostorske orientacije, še zlasti pa na področju govora in jezika. Vsi pa so s svojim vedenjem, sposobnostmi in veščinami komunikacije zelo odstopali od sovrstnikov.

Cilji in namen dela v IGO-oddelku

- Otroke čim bolj pripraviti na redno osnovno šolo.
- Zmanjšati ali omiliti vedenjske težave, ki pogosto spremljajo govorno-jezikovne težave.
- Zmanjšati težave v komunikaciji, ki nastanejo kot posledica neučinkovite komunikacije otroka z okoljem, z uporabo nereverzibilnih tehnik v postopku terapije vedenja in s

spremembo dražljajev iz okolja (učimo otroka prepoznati dražljaj, ga razumeti in nanj reagirati).

- Razvijati veščine govora in komunikacije.
- Zmanjšati frustracije otroka pred zahtevami okolja, ki nastanejo kot posledica nerazumevanja narave motnje in nesposobnosti otroka za polnopravno vključitev, ne glede na normalne intelektualne sposobnosti.

Značilnosti govora otrok z znaki avtizma

Lotter (1966) navaja, da 19% otrok z avtizmom nima razvitega govora, pri 31% pa govor ni v funkciji komunikacije.

- Razvoj govora je v korelaciji z intelektualnim funkcioniranjem (Rutter, M., *Speech disorders in a series of autistic children. Children with communication problems* / Pitman, London, 1965);
- razumevanje govora ni bistveno boljše od ekspresije;
- več kot tri četrtine otrok ima napačno izgovorjavo (Bujas - Petković, Z.: *Autistični poremečaj* / Školska knjiga, Zagreb, 1995) ;
- pogoste so motnje prozodijskih elementov govora (ritem, melodija, intonacija, višina, naglas);
- spontano izražanje je zelo redko;
- odgovori na vprašanja so skopi in kratki;
- agramatizem;
- težave pri osvajanju abstraktnih pojmov in težave z generalizacijo;
- eholalija in inverzija stavka;
- nezmožnost za vodenje dialoga in prilagajanja sogovorniku;
- nerazumevanje facialne ekspresije in neverbalnih sporočil ter govornice telesa.

Značilnosti govora otrok z nerazvitim govorom

Te so predvsem odvisne od vzroka, najpogostejše pa se pojavljajo naslednje značilnosti:

- razumevanje govora je običajno boljše od ekspresije;
- pogoste so substitucije, distorzije in omisije (napačna izgovorjava glasov);
- pogoste so motnje prozodijskih elementov govora;
- agramatizmi;
- slabše razvita motorika in grafomotorika;
- slabše komunikacijske veščine in vedenjska problematika.

Z obema kategorijama otrok lahko izvajamo program, ki vsebuje vsem koristne elemente, v primeru seveda, da je izvajanje intenzivno, vsakodnevno, pestro in kadar v izvajanju sodelujejo strokovnjaki za rehabilitacijo pomembnih posameznih področij.

Kaj je vseboval program:

- program rednega vrtca ali male šole,
- vsakodnevno defektološko-logopedsko delo v skupini,

- individualno logopedsko obravnavo 3 - 4x tedensko v trajanju 20 - 30 minut,
- skupinske vaje psihomotorike 2x tedensko po 45 minut (vodil jih je motopedagog, prof. Matevž Petelin),
- individualno in skupinsko defektološko obravnavo 2x mesečno (mag. Branka Jurišić je prihajala v skupino za celo dopoldne in se pridružila skupinskemu in potem še individualnem delu z otroci),
- likovno terapijo 2x tedensko (vodila jo je likovna pedagoginja, ga. Metka Picelj),
- šolo drsanja, plavanja in smučanja (na drsanje in plavanje smo odhajali v Halo Tivoli 10 dni zapored, na smučanje pa v Kranjsko Goro za teden dni. Teden dni smo bili v poletni šoli v naravi v Piranu.),
- delo s starši.

Poleg mene je bila v skupini prisotna tudi pomočnica, ki je pomagala pri izvajanju vsakdanjih aktivnosti.

Vsi člani tima (defektolog, logoped, socialna delavka, psihologinja, motopedagog, likovna terapevtka in vodji vrtca in avdiologopedskega oddelka) so 1x - 2x mesečno evalvirali opravljeno delo in po potrebi spreminjali plane dela.

Rezultati

V prvih dveh letih je bilo na ta način v IGO-oddelku obdelanih 8 otrok, od katerih sta bila dva z znaki avtizma (v prvem letu eden, v drugem letu se nam je pridružil še en deček). Od osmih otrok so štirje vključeni v redno osnovno šolo (en deček z avtizmom), dva sta nadaljevala šolanje v šoli s prilagojenim programom, dva (eden z avtizmom) sta nadaljevala šolanje v 1. razredu ZGNL, v oddelku za otroke z govorno-jezikovnimi težavami. Tema dvema se je pridružil še tretji otrok, prav tako z znaki avtizma, ki je do tedaj obiskoval redni vrtec (Soros program). V drugem razredu je bila v ta oddelk vključena deklica (zaradi slabe govorno-jezikovne kompetence neuspešna v redni osnovni šoli). V tretjem razredu so trije otroci osvojili standarde znanja, predvidene za tretji razred, en deček je delal po individualiziranem programu. Otroci dobro napredujejo, znaki avtizma se zmanjšujejo s povečanjem govorno-jezikovnih sposobnosti. Napredek merimo skozi osvojen program, znake avtizma pa preko CARS-lestvice. Starši so z uspehi in organizacijo našega dela zadovoljni, redno spremljajo napredek otrok in po svojih močeh sodelujejo. Otroci v manjši skupini dobro napredujejo, pedagog ima dovolj časa, da se vsakemu otroku individualno posveti, da ga vzpodbuja in mu pomaga v premagovanju težav, ki jih ima zaradi narave motnje. Zelo pomembno je, da s pozitivno stimulacijo in pravilno doziranimi zahtevami krepimo otrokovo samopodobo in da ob svojem delu doživlja napredek in je uspešen. Pomembno je tudi to, da obstaja oddelk za otroke z govorno-jezikovnimi težavami, saj je nujno potreben. Brez njega otroci s tako težko motnjo ne bi imeli dosti možnosti za razvoj. Z ohranitvijo oddelka jim samo dajemo tisto, kar smo jim kot strokovnjaki in člani družbe dolžni. V tem primeru oddelk ni le mrtva črka na papirju, temveč je življenjska nujnost in dolžnost nas, ki vemo, koliko težav spremlja odraščanje in izobraževanje otrok z avtizmom, nerazvitim govorom, disfazijo...